บทที่ 5
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษา นาฏยประดิษฐ์การแสดงพื้นบ้านของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและแนวคิดในการสร้างสรรค์การแสดงของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์การแสดงพื้นบ้านของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด ได้มีการสร้างสรรค์การแสดงพื้นบ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 - 2547 และการแสดงพื้นบ้านอีสานของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ดที่สร้างสรรค์ขึ้นมีทั้งหมด 32 ชุด ซึ่งมีแนวคิดในการสร้างสรรค์งานด้านนาฏยศิลป์พื้นบ้านมาจากพิธีกรรม ประเพณี การละเล่น และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสาน และนำออกแสดงเผยแพร่ต่อสาธารณชนมาแล้วอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน จากจำนวนชุดการแสดงและความหลากหลายของรูปแบบการแสดง ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ได้ 2 กลุ่ม คือ

1. การแสดงที่ปรับปรุงขึ้นจากเดิม ประกอบด้วยการแสดงทั้งหมด 12 ชุด
2. การแสดงที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ประกอบด้วยการแสดงทั้งหมด 20 ชุด

และยังแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่

1. การฟ้อนที่สืบเนื่องจากวรรณกรรมพื้นบ้าน 2 ชุด ได้แก่ ฟ้อนมโนราห์เล่นน้ำ, ฟ้อนสังข์ศิลป์ชัย
2. การฟ้อนที่สืบเนื่องจากประเพณีและการละเล่น 8 ชุด ได้แก่ ฟ้อนสีทันดอน, เต้นกระทบสาก, ฟ้อนหมากกั๊บแก้บ-ลำเพลิน, มวยโบราณ, ฟ้อนกลองตุ้ม, เรือมซันตรุจน์, เรือมกันตรึม, ฟ้อนไหลเรือไฟ, ฟ้อนกะโป๋, ฟ้อนโหวด
3. การฟ้อนประกอบทำนองลำ 7 ชุด ได้แก่ ฟ้อนแม่บทอีสาน, ฟ้อนตังหวาย, ฟ้อนคอนสะหวัน, ฟ้อนภูไท 3 เผ่า, เต้ยเดือนห้า, เต้ยเกี้ยว, ฟ้อนสาละวัน
4. การฟ้อนที่สืบเนื่องจากศิลปาชีพและวิถีชีวิต 6 ชุด ได้แก่ ฟ้อนสาวหลอก, ฟ้อนเก็บฝ้าย, ฟ้อนเก็บขิด, ฟ้อนครกมอง, ฟ้อนทำนา, ฟ้อนขิดไหมไทยอีสาน
5. การฟ้อนเลียนแบบท่าทางของสัตว์ 1 ชุด ได้แก่ ฟ้อนแมงตับเต่า
6. การฟ้อนที่สืบเนื่องจากพิธีกรรม 6 ชุด ได้แก่ ฟ้อนดึงครก-ดึงสาก, ฟ้อนผีปู่ตา, ฟ้อนบายศรี, เซิ้งบั้งไฟ, เซิ้งนางด้ง, เซิ้งเซียงข้อง

การแสดงที่สืบเนื่องมาจากพิธีกรรมเซียงข้องเป็นการแสดงอีกชุดหนึ่งที่มีแรงบันดาลใจมาจากความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการเสี่ยงทายเซียงข้องตามแบบชาวบ้าน บ้านโคกก่อง ตำบลปอภาร อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยเป็นการจำลองเหตุการณ์มาจากพิธีกรรมจริงให้อยู่ในรูปแบบของการแสดงพื้นบ้านอีสาน

เมื่อปี พ.ศ. 2523 วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ดได้มาเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมเซียงข้องเพื่อนำไปสร้างสรรค์การแสดงพื้นบ้าน โดยมีผู้เข้าร่วมเก็บข้อมูลประกอบด้วย นายจีรพล เพชรสม, นายทองคำ-ไทยกล้า, นายทรงศักดิ์ ประทุมสินธุ์, นายทองจันทร์ สังฆะมณี, นางฉวีวรรณ พันธุ และนางสาวจันทราภรณ์ กนกหงส์ หลังจากนั้นได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และจากการประกอบพิธีจริงมาสร้างสรรค์เป็นการแสดงพื้นบ้านที่สืบเนื่องมาจากพิธีกรรมเซียงข้อง

พิธีกรรมเซียงข้องหรือเต้าเซียงข้อง เป็นพิธีกรรมที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์รวมถึงผีหรือวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวอีสานและเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สามารถช่วยให้ชาวบ้านมีขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นในชุมชนก็จะมีการประกอบพิธีเพื่อเสี่ยงทายและขับไล่สิ่งที่ไม่ดีให้ออกไปจากชุมชน ประมาณปี พ.ศ. 2484 นายลี ระวาเสริฐ ได้ย้ายจากบ้านหนองบัว อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เนื่องจากเกิดเหตุน้ำท่วมหมู่บ้าน จึงเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านนิคมสะอาดนาดี ตำบลปอภาร อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และได้นำพิธีกรรมเซียงข้องเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนที่อาศัยอยู่และชุมชุมใกล้เคียง เมื่อชุมชนได้รับความเดือดร้อนจึงจะมีการประกอบพิธี เช่น การเสี่ยงทายดินฟ้าอากาศ การขับไล่ภูตผี การค้นหาสิ่งของ ในการประกอบพิธีเซียงข้องจะต้องมีการเตรียมข้อง เครื่องบูชา หรือ คาย ที่เรียกว่า “ขันห้า” และผู้จับข้อง หรือ “ผู้เต้า” เป็นผู้ชาย 2 คน มีร่างกายที่แข็งแรง เนื่องจากในการสำแดงฤทธิ์ของเซียงข้องจะมีการสั่นด้วยความแรงและทั้งสองคนนี้จะต้องเป็นผู้ที่เซียงข้องกำหนดให้ถือเท่านั้น

เซิ้งเซียงข้อง เป็นการแสดงพื้นบ้านที่จำลองเหตุการณ์จากพิธีกรรมการเสี่ยงทายและการขับไล่ภูตผีของชาวอีสานอีสานชุดหนึ่งที่วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ดได้สร้างสรรค์ขึ้นจากความเชื่อและความศรัทธาของชาวอีสาน เมื่อปี พ.ศ. 2523 โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างสรรค์การแสดงประกอบการบรรเลงดนตรีพื้นบ้านทั้งยังเป็นการอนุรักษ์พิธีกรรม และนำออกแสดงเผยแพร่เนื่องในงาน 700 ปี ลายสือไทย ณ จังหวัดสุโขทัย ปี พ.ศ. 2526 โดยอาจารย์ฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ปี 2536 และ อาจารย์ทองจันทร์ สังฆะมณี (ถึงแก่กรรม) ได้ร่วมกันสร้างสรรค์ท่าฟ้อนประกอบการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้อง เดิมพิธีกรรมเซียงข้องนี้เป็นพิธีกรรมของชาวบ้านบ้านโคกก่อง ตำบลปอภาร อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นเพียงการประกอบพิธีที่มีเฒ่าจ้ำประจำหมู่บ้านเป็นผู้นำกระทำพิธีและผู้จับเซียงข้องที่เป็นผู้ชายจำนวน 2 คน

เมื่อเริ่มเชิญวิญญาณเซียงข้องลงมาสิงสถิตในข้องที่เตรียมไว้ก็จะเริ่มถามคำถาม เช่น เซียงข้องลงมาสถิตย์หรือยัง ถ้าลงมาแล้วขอให้เซียงข้องเคลื่อนไหว เป็นต้น และถ้าเซียงข้องไม่มีการเคลื่อนไหวอาจเกิดจากผู้ที่จับขาเซียงข้องมีดวงหรือธาตุไม่เข้ากัน จึงต้องมีการเลือกผู้ที่จับขาเซียงข้องใหม่อีกครั้ง ซึ่งขั้นตอนนี้มีความสำคัญต่อการเคลื่อนไหวของเซียงข้องเช่นกัน แต่ถ้าหากคำถามที่ได้ถามไปแล้วนั้นได้รับการตอบรับเซียงข้องก็จะแกว่งไปมาคือการให้คำตอบ และในการขับไล่ภูตผีก็ขึ้นอยู่กับเซียงข้องว่าสามารถขับไล่ได้หรือไม่หากเซียงข้องสามารถขับไล่ได้ การตามหาวิญญาณภูตผีจึงจะเริ่มขึ้นโดยการเคลื่อนไหวไปในที่ต่าง ๆ ที่มีดวงวิญญาณภูตผีนั้น ถึงแม้ดวงวิญญาณภูตผีจะไปในที่แห่งใดเซียงข้องก็จะนำพาผู้จับขาเซียงข้องไปในที่แห่งนั้นและจะแกว่งตีข้องในจุดนั้นหมอผู้กระทำพิธีก็จะทำการต่อไป ดังนั้นการกระทำพิธีเต้าเซียงข้องนี้จึงไม่มีกระบวนท่าฟ้อนเข้ามาเกี่ยวข้องแต่เป็นเพียงการเคลื่อนไหวและการแกว่งข้องเท่านั้น

แนวคิดในการสร้างงานด้านนาฏยศิลป์พื้นบ้านที่มาจากพิธีกรรมนี้ ได้นำเอาคติความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณมาเป็นพื้นฐานของความคิด โดยคำนึงถึงหลักความเป็นจริงในการประกอบพิธีกรรมและนำมาจำลองเหตุการณ์ให้อยู่ในรูปแบบของการแสดง ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์พิธีกรรมเซียงข้องไม่ให้สูญหายไปจากชุมชนชาวอีสาน ตามแนวนโยบายของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่น

ด้านองค์ประกอบของการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้อง กระบวนท่าฟ้อนเป็นลักษณะของการรำ 2 คน ในกระบวนท่าเดียวกันตอลดทั้งการแสดง และด้วยความสามารถเฉพาะตัวในการฟ้อนประกอบการขับร้องหมอลำ ผู้สร้างสรรค์จึงได้นำท่าฟ้อนของหมอลำ เช่น การตั้งวง การจีบมือ การยกขา และผสมผสานกับท่าทางตามธรรมชาติของผู้จับเซียงข้อง เช่น การวิ่ง การกระโดด การแกว่งข้อง เป็นต้น ที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับการแสดง

การคัดเลือกผู้แสดงหรือผู้ฟ้อนได้คัดเลือกจากผู้ที่มีความสามารถในการฟ้อนและมีความจำที่ดีมาฝึกหัด ในระยะแรกได้ฝึกหัดให้กับนักเรียนที่เรียนในสาขาดุริยางค์ไทย คีตศิลป์ไทย และเครื่องสายไทย เพราะในการฟ้อนพื้นบ้านนั้นไม่จำเป็นต้องใช้ความสวยงามของท่ารำมากนัก

ดนตรีประกอบการแสดงนายทองคำ ไทยกล้า ได้นำทำนองแคนลายสุดสะแนนและลายใหญ่มาใช้ในการบรรเลงประกอบการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้อง โดยคำนึงถึงอารมณ์ของและบรรยากาศของการแสดงจึงเห็นว่าทั้ง 2 เพลงนี้มีความเหมาะสมที่จะนำมาบรรเลงประกอบการแสดงเป็นอย่างยิ่งและลายดนตรีหรือทำนองเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงมี 2 ลาย ได้แก่

1. ลายลอกทำนองลำแมงตับเต่ามีจังหวะเร็ว
2. ลายลอกทำนองลำพื้นมีจังหวะช้า

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบด้วย แคน พิณ พิณเบส โหวด โปงลาง กลอง กลองตุ้ม ฉาบใหญ่ ฉาบเล็ก และ ไห หรือเรียกว่า " วงดนตรีพื้นบ้านอีสาน "

เครื่องแต่งกาย ได้นำเอาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นายลี ระวาเสริฐ มาเป็นพื้นฐานในการประดิษฐ์เครื่องแต่งกายโดยนำเอาผ้าพื้นเมืองของท้องถิ่นมาตัดเย็บให้เหมาะสมและต้องคำนึงถึงความคล่องตัวความรัดกุมของผู้แสดงในการปฏิบัติท่ารำขณะแสดงบนเวที เครื่องแต่งกายของผู้แสดงชุดเซิ้งเซียงข้องนั้น เกิดจากแรงบันดาลใจและจินตนาการของผู้ประดิษฐ์ท่าฟ้อน โดยจากการสังเกตการแต่งกายของผู้ทำพิธีและผู้จับข้องในพิธีกรรมเต้าเซียงข้อง จึงได้นำลักษณะการแต่งกายของผู้ทำพิธีและผู้จับข้องมาเป็นการแต่งกายของผู้แสดงและเพื่อความเหมาะสมในการแสดง

- ผู้แสดงในการจับขาเซียงข้อง จะนุ่งโจงกระเบน มีผ้าขาวม้าคาดทับโจงกระเบนทิ้งชายด้านหน้าและด้านหลัง กระโจมอกด้วยผ้าขิดสีแดง เกล้าผมติดดอกไม้หรือผูกผ้าสีแดง สวมสร้อยคอและกำไลข้อมือลูกปัดสีแดง ข้อเท้ามีกระพรวน

- ผู้กระทำพิธีแต่งกายด้วยผ้าสีขาว โดยนุ่งแบบจีบทับซ้อนไว้ด้านหน้าใช้ผ้าอีกผืนหนึ่งพาดเฉียงไหล่จากทางด้านซ้ายและผ้าโพกศีรษะ หรือสวมเสื้อสีขาวไว้ด้านใน ได้นำเอาลักษณะการแต่งกายของผู้ประกอบพิธีเต้าเซียงข้องมาเป็นต้นแบบของการแต่งกาย

- ผู้แสดงเป็นผีนุ่งผ้าซิ่น สวมเสื้อคอกระเช้า หรือสวมชุดสีดำใส่หน้ากากผี ซึ่งได้แรงบันดาลใจจากผีในความเชื่อของชาวอีสาน คือ ผีอีซิ่นเฮี่ยนหรือผีนุ่งผ้าถุงสั้นนั่นเอง

- อุปกรณ์ประกอบการแสดง ข้องเป็นเครื่องมือในการทำมาหากินที่ไว้สำหรับใส่สัตว์น้ำขนาดเล็กทำด้วยไม้ไผ่สูงประมาณ 8 นิ้ว โดยนำมาต่อขาสองข้างด้วยไม้ยาวประมาณ 1.5 ฟุต และใช้กะลามะพร้าวผ่าครึ่งปิดปากข้อง เขียนรูปหน้าคน คาดปากข้องด้วยผ้าสีแดง ซึ่งข้องเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการแสดงโดยตามความเชื่อของชาวอีสานนั้น คำว่า "ข้อง" อีกความหมายหนึ่งจะหมายถึงการติดพัน หรือการเกี่ยวพัน ดังนั้นในพิธีกรรมเซียงข้องจึงได้นำเอาข้องมาเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการประกอบพิธี

- คาย (ขันห้า) หรือเครื่องบูชาที่ประกอบด้วย ดอกไม้ 5 คู่ เทียนไข 5 คู่ ธูป 9 ดอก และเงิน 6 สลึงแต่ในการแสดงนั้นไม่จำเป็นต้องมีครบทุกอย่างเพราะเป็นเพียงการจำลองเหตุการณ์เท่านั้นอาจใช้เพียงดอกไม้ ธูป เทียน ก็ได้

ขั้นตอนและลำดับขั้นตอนการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้อง เป็นการนำขั้นตอนในการประกอบพิธีเซียงข้องบางขั้นตอนมาเป็นรูปแบบของการแสดง โดยเริ่มจากผู้กระทำพิธีออกมาแสดงการอัญเชิญดวงวิญญาณเซียงข้อง และนำจับเซียงข้องเดินแกว่งข้องออกมาเป็นคู่ ๆ จากทางด้านซ้ายของเวที ผู้แสดงก็จะฟ้อนไปรอบ ๆ ผู้กระทำพิธีในจังหวะเพลงเร็ว จากนั้นผู้แสดงเป็นผีจึงออกมาสร้างบรรยากาศโดยเข้าไปหยอกล้อกับผู้ชมจนกระทั่งผู้กระทำพิธีทำการปลุกเสกเซียงข้อง

ในช่วงนี้ดนตรีจะเปลี่ยนทำนองเพลงเป็นเพลงช้าเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นกับการแสดง เมื่อเซียงข้องสำแดงฤทธิ์ดนตรีก็จะเพิ่มความเร็วของดนตรีเป็นอีกระดับหนึ่ง ผู้จับเซียงข้องก็จะแกว่งข้องพร้อมกับกระโดดและวิ่งไล่ตามผู้แสดงเป็นผี โดยวิ่งแปรรูปขบวนเป็นเลขแปดและเป็นวงกลมล้อมผู้แสดงเป็นผีจนกระทั่งดนตรีหยุดการบรรเลงผู้กระทำพิธีจึงเข้ามาจับผี จากนั้นดนตรีก็จะบรรเลงเพลงในจังหวะช้าเพื่อให้ผู้แสดงได้เดินกลับเข้าไปยังด้านหลังของเวทีจึงเป็นการจบการแสดง

การแปรแถวและทิศทางการเคลื่อนไหวมี 5 ลักษณะ คือ แถวเฉียง วงกลมซ้อนกัน 2 วง แถวเลขแปด(อารบิค) วงกลมวงเดียว และแถวตอนคู่

จากองค์ประกอบของการแสดงที่มาจากพิธีกรรมเซียงข้องนี้ จะเห็นได้ว่าการแสดงมีความหลากหลายทั้งยังเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมเซียงข้องแก่ผู้ชมได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาท่าฟ้อนในการแสดงพื้นบ้านที่มาจากพิธีกรรมเซียงข้อง พบว่ามีกระบวนท่าฟ้อนเกิดจากการนำเอาขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเซียงข้องบางขั้นตอนมาจัดรูปแบบการแสดงโดยมีขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการเตรียมข้องในการประกอบพิธีและการอัญเชิญ, ขั้นตอนการปลุกเสกเซียงข้อง, ขั้นตอนการเสี่ยงทายและขับไล่ มีทั้งหมด 12 ท่า ประกอบด้วย 1. ท่าแหลวเสิ่นไก่น้อย (อินทรีย์โฉบลูกไก่) 2. ท่าคารวะ 3. ท่าอัญเชิญ 4. ท่ายกข้อง 5. ท่าชูข้อง 6. ท่าเตรียมรับการปลุกเสก 7. ท่าปลุกเสก 8. ท่าวิญญาณสถิตย์ (ท่านั่ง) 9. ท่าวิญญาณสถิตย์ (ท่ายืน) 10. ท่าออกตามหา 11. ท่าเซียงข้องสำแดงฤทธิ์ 12. ท่านกยูงรำแพน ซึ่งชื่อเรียกท่านั้นเดิมไม่มีชื่อเรียกท่า ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้บัญญัติขึ้นเพื่อความสะดวกในการเรียกชื่อท่า โดยได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ปี 2536 ท่าฟ้อนเหล่านี้เกิดจากความสามารถในการฟ้อนหมอลำของผู้สร้างสรรค์และจินตนาการผสมผสานกับท่าทางตามธรรมชาติและของผู้จับเซียงข้อง โดยจัดลำดับท่าตามขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมเซียงข้อง การใช้ท่าฟ้อนจึงสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงขั้นตอนเตรียมข้องและการอัญเชิญดวงวิญญาณเซียงข้อง ประกอบด้วย 1. ท่าแหลวเสิ่นไก่น้อย (อินทรีย์โฉบลูกไก่) 2. ท่าคารวะ 3. ท่าอัญเชิญ 4. ท่ายกข้อง 5. ท่าชูข้อง

ช่วงขั้นตอนการปลุกเสกและการถาม ประกอบด้วย 1. ท่าเตรียมรับการปลุกเสก 2. ท่าปลุกเสก 3. ท่าวิญญาณสถิตย์ (ท่านั่ง) 4. ท่าวิญญาณสถิตย์ (ท่ายืน)

ช่วงขั้นตอนการเสี่ยงทายและการขับไล่ ประกอบด้วย 1. ท่าออกตามหา 2. ท่าเซียงข้องสำแดงฤทธิ์ 3. ท่านกยูงรำแพน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าท่าฟ้อนในการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้องได้นำมาจากท่าทางต่างๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ท่าที่นำมาจากท่าฟ้อนของหมอลำ ได้แก่ การตั้งวง การจีบมือ การยกขา

2. ท่าที่นำมาจากอากัปกิริยาตามธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ การไหว้ การสั่นตัว การเดิน การนั่ง การยืน การแกว่งแขน การวิ่ง การกระโดด

ลักษณะการใช้ท่าฟ้อนมี 6 ลักษณะ ได้แก่

1. ลักษณะของการใช้ขาและเท้า

1.1 การย่ำเท้า เป็นลักษณะของการใช้จมูกเท้าวางลงบนพื้น โดยยกส้นเท้าให้ลอยขึ้นจากพื้นเล็กน้อยและสลับกันทั้งสองข้าง ในการแสดงพื้นบ้านอีสานจะมีปรากฏทุกชุดการแสดง

1.2 การแตะเท้า เป็นลักษณะของการใช้เท้าข้างหนึ่งวางเต็มเท้าและอีกข้างหนึ่งจะใช้จมูกเท้าวางอยู่ข้างเท้าที่วางลงเต็มเท้า

1.3 การยกเท้า เป็นลักษณะของการใช้ขาข้างใดข้างหนึ่งยกขึ้นให้ลอยจากพื้นสูงโดยจะยกขึ้นระดับเอวงอเข่าเปิดปลายเท้าและขาอีกข้างหนึ่งวางเท้าลงเต็มเท้าย่อเข่าเล็กน้อยหรือยืนตึงเข่า

1.4 การเขย่งเท้า เป็นลักษณะของการใช้ปลายเท้าข้างใดข้างหนึ่งแตะพื้นแล้วก้าวเดินในลักษณะยกส้นเท้าให้ลอยขึ้นจากพื้น

2. ลักษณะของการใช้แขนและมือ

2.1 การจีบมือ เป็นลักษณะของการใช้นิ้วหัวแม่มือจดที่ข้อนิ้วชี้หักข้อมือแต่ไม่ติดกัน โดยการจีบมือจะมีทั้งการจีบคว่ำและจีบหงาย

2.2 การตั้งวง เป็นลักษณะการใช้แขนข้างใดข้างหนึ่งงอศอกเล็กน้อยตั้งข้อมือขึ้นโดยการตั้งวงนั้นจะมีทั้งวงสูงและวงหน้า

2.3 การกระดกข้อมือ เป็นลักษณะของการขยับส่วนของข้อมือสะบัดปลายนิ้วตามจังหวะดนตรี

3. ลักษณะของการใช้ลำตัว

3.1 การก้มตัว เป็นลักษณะของการโน้มลำตัวไปข้างหน้าพอประมาณพร้อมกับการก้มศีรษะ

3.2 การยักสะโพก เป็นลักษณะของการใช้สะโพกยักขึ้นลงตามจังหวะดนตรี

3.3 การย้อน เป็นลักษณะของการขย่มตัวและเข่าให้เข้ากับจังหวะดนตรีทั้งในลักษณะของการยืนอยู่กับที่และก้าวเดินในขณะที่ฟ้อน

4. ลักษณะการใช้ไหล่และศีรษะ

4.1 การเอียงศีรษะ เป็นลักษณะของการใช้อวัยวะส่วนของศีรษะเฉียงไปทางซ้ายและทางขวา

4.2 การกดไหล่ เป็นลักษณะของการใช้ไหล่ให้สอดคล้องกับการเอียงศีรษะ

5. ลักษณะการใช้ท่ารำ

5.1 การใช้ท่าฟ้อนเหมือน 2 คน มีทั้งหมด 12 ท่า เป็นลักษณะของการใช้ท่าฟ้อนในการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้องโดยผู้ฟ้อนจะต้องปฏิบัติท่ารำในกระบวนท่าเดียวกันทั้งสองคนเหมือนเป็นคนเดียวกัน

5.2 การใช้ท่าซ้ำ มีทั้งหมด 4 ท่า เป็นลักษณะของการใช้ท่ารำบางซ้ำอีกครั้งในบางขั้นตอนของการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้อง ได้แก่ ท่าเตรียมรับการปลุกเสก ท่าวิญญาณสถิตย์ ท่าออกตามหา ท่าเซียงข้องสำแดงฤทธิ์

6. ลักษณะการเคลื่อนไหว

6.1 ส่วนใหญ่จะมีการเคลื่อนไหวท่าทางตลอดเวลาในขณะที่ฟ้อนและในบางท่าจะต้องทำท่านิ่งหรือค้างท่าแต่ไม่เหมือนกับท่ารำของนาฏศิลป์ไทย

6.2 จะมีการเคลื่อนไหวเท้าโดยการก้าวเท้าไปทั้งด้านหน้า ด้านหลังสลับกันไป หรืออาจจะทำท่าฟ้อนอยู่กับที่ในบางครั้ง

6.3 ใช้การย้อน เป็นการกระทบจังหวะสม่ำเสมอ

จากการศึกษาข้อมูลอาจพอสรุปได้ว่า เซียงข้องเป็นพิธีกรรมการเสี่ยงทายและการขับไล่ภูตผีแบบชาวบ้านที่มีความเชื่อและศรัทธาในเรื่องพุทธศาสนาแบบชาวบ้านและไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังเร้นลับเหนือธรรมชาติเหล่านั้น แต่มนุษย์ในแต่ละสังคมต่างก็ให้ความเกรงกลัว ดังนั้นความเชื่อจึงมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมมนุษย์อย่างใกล้ชิด อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกและพัฒนาการของคนในสังคมต่าง ๆ และการที่สังคมใดจะมีความเชื่อในเรื่องใดนั้นย่อมแสดงออกมาด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมให้สอดคล้องกับความเชื่อนั้น ๆ ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ของอีสานที่กันดารแห้งแล้งอยู่ห่างไกลความเจริญจึงต้องช่วยเหลือตนเอง พิธีกรรมเซียงข้องจึงเป็นทางออกของคนอีสานทางหนึ่ง สัญลักษณ์ของพิธีกรรมนี้ คือ หุ่นเซียงข้อง ที่ทำด้วยข้องไม้ไผ่สำหรับใส่ปลามีกะลามะพร้าวผ่าซีกครอบไว้ที่ปากข้องเขียนหน้าตาและปากด้วยสี มีผ้าผูกทำเป็นเสื้อผ้า ต่อแขนขาด้วยไม้ไผ่กลมยาวไว้ให้จับ

วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด นำเอาพิธีกรรมเสี่ยงทายเซียงข้องมาจำลองเหตุการณ์เป็นการเซิ้งเซียงข้องเป็นการสื่อความหมายโดยอาศัยท่าทางประกอบ เริ่มจากการที่ผู้ฟ้อนได้รับการฝึกหัดมาเป็นอย่างดี ท่าฟ้อนเป็นการประยุกต์ท่าให้มีความหมายในการถือเซียงข้องและการวิ่งไล่ตามผู้แสดงเป็นผีประกอบกับทำนองดนตรี โดยมีทั้งจังหวะที่ช้าและเร็วสลับกัน การแต่งกายเป็นการมุ่งเน้นตามความเหมาะสมกับการแสดงเพื่อให้เป็นที่ประทับใจและแปลกตาแก่ผู้ชม การแสดงจึงจำต้องแสดงบนเวทีในบางครั้งต้องอาศัยระบบแสงเสียงประกอบเพื่อสร้างบรรยากาศให้สมจริงมากขึ้น เช่น การเพิ่มแสงเสียง หรือแม้แต่การนำเอาผู้แสดงมาแต่งตัวแต่งหน้าเป็นผีออกมาเดินเพื่อหลอกผู้ชมซึ่งในการแสดงต่างจากบรรยากาศในพิธีกรรมเดิม คือ บรรยากาศเดิมนั้นเป็นความเชื่อและความศรัทธาในพิธีกรรมและจะต้องให้ความเคารพต่อพิธีกรรมด้วยการสงบเงียบและคอยดูเซียงข้องเท่านั้น จากการศึกษาพบว่าพิธีกรรมแบบชาวบ้านสามารถสื่อความหมายในนาฏกรรมได้ดังนี้ คือ

1. เป็นนาฏกรรมที่สื่อความหมายต่อผู้ชม ในที่นี้หมายถึง เทพ หรือ เทวดา (แถน) และผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเซียงข้องด้วย

2. เป็นนาฏกรรมที่สื่อความหมายแก่ผู้แสดงนาฏกรรมในบริบทนี้หมายถึง หมอธรรมและผู้ที่ถือขาเซียงข้อง

เมื่อวิทยาลัยนาฏศิลปะร้อยเอ็ดนำเอาพิธีกรรมเต้าเซียงข้องมาจำลองเหตุการณ์เป็นการเซิ้งเซียงข้องแล้ว การเซิ้งจึงต้องแสดงบนเวที ดังนั้นจึงกลายเป็นนาฏกรรมที่สื่อความหมายต่อผู้ชมในการทำพิธีเซียงข้อง จุดเริ่มต้นด้านของพิธีกรรมอยู่ที่การตั้งเครื่องบูชาแถน หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการเสี่ยงทายหรือขับไล่ภูตผี ตอนกลางจะเป็นการวิ่งหรือเดินตามหาสิ่งของที่หายหรือวิญญาณภูตผีตามที่ต่าง ๆ ที่เซียงข้องพาไป และจบลงด้วยการอัญเชิญให้แถนหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ออกจากเซียงข้อง

การจำลองเหตุการณ์ในพิธีกรรมเซียงข้องของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด มาเป็นการฟ้อนนั้นจุดเริ่มต้นของการเซิ้ง คือ ผู้แสดงเป็นหมอธรรมเดินออกมาพร้อมกับถือเครื่องบูชามายังกลางเวทีเพื่อทำพิธีอัญเชิญวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นหมอธรรมเข้าไปนำผู้แสดงจับเซียงข้องโดยเดินออกมาเป็นคู่ ๆ ในช่วงนี้ดนตรีจะบรรเลงดนตรีในจังหวะเร็วเร้าใจลีลาของผู้ฟ้อนมีความกระฉับกระเฉง และสลับกับการฟ้อนในจังหวะช้า โดยผู้ฟ้อนจะปฏิบัติท่าในรูปวงกลม หลังจากนั้นผู้แสดงเป็นผีที่แต่งกายและแต่งหน้าให้ดูน่ากลัวหรือบางครั้งอาจมีการสวมหน้ากากผีเพื่อสร้างบรรยากาศให้ดูน่ากลัวมากยิ่งขึ้น โดยผู้แสดงจะทำท่าทางหลอกผู้ชมให้ตกใจและเมื่อหมอธรรมปลุกเสกเซียงข้องแล้วก็จะเริ่มแกว่งข้องและวิ่งไล่ผู้แสดงที่เป็นผี ขั้นตอนนี้ผู้แสดงเป็นผีจะเป็นผู้นำในการแปรแถวในรูปแบบการวิ่งเป็นเลขแปดอารบิคตามแนวนอนหรือตามความยาวของเวทีแล้วจึงเปลี่ยนเป็นการแปรแถวเป็นวงกลม

เพื่อล้อมรอบผู้แสดงเป็นผีจนกระทั่งดนตรีหยุดการบรรเลง และผู้แสดงเป็นหมอธรรมก็จะเข้ามาจับตัวผู้แสดงเป็นผีกลับเข้าไปยังหลังเวทีโดยมีผู้ฟ้อนถือขาเซียงข้องเดินตามกลับเข้าไปยังหลังเวทีเช่นกันจึงถือว่าเป็นการเสร็จสิ้นการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้อง

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมกับการฟ้อนที่สร้างสรรค์ขึ้นมานั้น เป็นการเลียนแบบเหตุการณ์ในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งบรรยากาศจะมีความแตกต่างจากการประกอบพิธีกรรมจริงตรงที่มีการสร้างบรรยากาศให้มีปรากฏโดยมีการเพิ่มเติมความตลกขบขันให้กับการแสดง อย่างไรก็ตามพิธีเซียงข้องจึงสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานที่มีความเชื่อความศรัทธาในแถน (เทวดา) ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของสังคมมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ว่า พิธีกรมเซียงข้องสามารถที่จะแก้ปัญหาและเป็นที่พึ่งทางจิตใจในทางจิตวิทยาของชาวบ้านให้มีกำลังใจในการที่จะอยู่ร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะและร่วมแรงร่วมใจกันในการกระทำพิธีเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่มุ่งหวังอันเดียวกัน คือ ความสงบสุข ถึงแม้ว่าในการฟ้อนที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นเป็นการจำลองบรรยากาศในการประกอบพิธีกรรมเซียงข้อง แต่ก็ยังคงรูปแบบขั้นตอนการกระทำพิธีโดยสื่อออกมาให้เห็นในรูปแบบของการฟ้อนอีสาน

เมื่อพิจารณาถึงการฟ้อนที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยมีพิธีกรรมเป็นแรงบันดาลใจ พบว่ามีทั้งการจำลองเหตุการณ์จากพิธีกรรมจริงเพื่อให้ผู้ชมการแสดงได้ศึกษาและรู้จักพิธีกรรมนั้น เมื่อนำมาแสดงบนเวทีและมีผู้ชม ก็มีส่วนทำให้สิ่งที่แสดงออกเปลี่ยนแปลงไปเพราะมีการผสมผสานหลักการแสดงเข้าไป ได้แก่ ระยะเวลาที่ใช้แสดงกำหนดแน่นอนประมาณ 10-15 นาที กระบวนการในพิธีกรรมตัดทอนให้สั้นลง มีการประดิษฐ์เครื่องแต่งกายให้เหมาะสมสวยงามโดยเน้นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการประดิษฐ์การฟ้อนที่สืบเนื่องมาจากพิธีกรรมในงานวิจัยนี้เป็นการสร้างสรรค์ตามทัศนะแนวคิดของกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งมีทัศนะ วิธีคิด วิธีสร้างสรรค์ ที่อาจจะแตกต่างจากอีกหลายๆ คน ที่คิดในเรื่องเดียวกันก็ได้

อย่างไรก็ตาม การฟ้อนที่สืบเนื่องจากพิธีกรมชุดเซิ้งเซียงข้องทำให้หน่วยงานภาครัฐหันมาให้ความสนใจและเข้าไปศึกษาจัดรูปแบบการฟ้อนที่สืบเนื่องมาจากพิธีกรรมให้ออกมาในรูปแบบของนาฏยศิลป์พื้นบ้าน ผู้วิจัยคิดว่าทำให้เกิดผลดีและผลเสีย ผลดีก็คือเป็นการนำเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นออกมาเผยแพร่ โดยกระชับเวลาที่ยาวนานให้สั้นลง เพื่อตอบสนองความต้องการของนักวิชาการและนักท่องเที่ยวที่นับวันจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มักจะมีผลเสียคือถ้าการนำรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นมาปรับเปลี่ยนโดยไม่คงไว้ ซึ่งวัฒนธรรมเดิมประกอบกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากขึ้นทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปรไปตามสภาพสังคม ฉะนั้นการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเป็นการดี แต่ต้องคงรูปแบบของวัฒนธรรมเก่าแบบดั้งเดิมไว้ให้เห็นต่อไป

การสร้างสรรค์กระบวนท่าฟ้อนนั้นเป็นการนำท่าฟ้อนของหมอลำที่เป็นความสามารถเฉพาะตัวของผู้สร้างสรรค์ผสมกับท่าทางตามธรรมชาติและของผู้จับข้องในพิธีกรรมเซียงข้อง โดยนำมาผสมผสานกันอย่างเหมาะสม และยังได้นำขั้นตอนการเตรียมข้องในการประกอบพิธี ขั้นตอนการปลุกเสกเซียงข้อง และขั้นตอนการเสี่ยงทายและจับไล่ มาเป็นพื้นฐานในการจัดกลุ่มของกระบวนท่าฟ้อน จากนั้นนำกระบวนท่ารำมาถ่ายทอดให้กับผู้ฟ้อนโดยใช้การสาธิตเป็นต้นแบบและให้ผู้ฟ้อนเลียนแบบตามผู้ถ่ายทอดกระบวนท่ารำ ดังนั้นกระบวนท่ารำที่สร้างสรรค์ขึ้นนั้นนอกจากจะมาจากท่าฟ้อนหมอลำของ อาจารย์ฉวีวรรณ พันธุ และอาจารย์ทองจันทร์ สังฆะมณี โดยผสมกับท่าทางตามธรรมชาติของผู้จับเซียงข้องในพิธีกรรมแล้ว กระบวนท่าฟ้อนยังสามารถจัดกลุ่มของท่าตามขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเซียงข้อง

วิธีการสร้างงานด้านนาฏยศิลป์พื้นบ้านที่มาจากพิธีกรรมเซียงข้อง จำเป็นต้องอาศัยแรงบันดาลใจของสร้างสรรค์ โดยมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมและสังเกตขั้นตอนการกระทำพิธีอย่างละเอียดแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ประกอบพิธีมาจัดรูปแบบการแสดง โดยมีการวางแผนการทำงานซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

1. ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ประกอบพิธีเซียงข้อง
2. ศึกษาถึงลักษณะท่าทางในพิธีกรรมเซียงข้องและประดิษฐ์เป็นท่าฟ้อน
3. จัดลำดับท่าทางให้เหมาะสมและจัดลำดับความสำคัญ การแปรแถว การแปรขบวน ให้เกิดความสวยงาม
4. คัดเลือกลายเพลงและบรรจุเพลงที่มีลักษณะช้าและเร็ว ที่สามารถปรับเข้ากันได้เหมาะสมกับลักษณะท่าทางการฟ้อน
5. คัดเลือกเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของผู้แสดงให้เหมาะสมและสวยงาม
6. การทดลอง โดยการนำเอาผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นมาทดลองแสดง โดยนำเอากระบวนท่าฟ้อนมาฟ้อนประกอบการบรรเลงที่ได้คัดเลือกมาบรรเลงประกอบการฟ้อนเพื่อหาข้อบกพร่องของการแสดงทั้งหมดและนำมาปรับปรุงแก้ไข
7. การนำผลงานออกเผยแพร่ หลังจากที่ได้ปรับปรุงแก้ไขการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้องแล้ว

นอกจากการแสดงที่มาจากพิธีกรรมเซียงข้องจะสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและความศรัทธาของชาวอีสานแล้ว ยังพบว่าการแสดงชุดเซิ้งเซียงข้องนี้ ไม่ใช่เป็นเพียงการให้ความบันเทิงเพียงอย่างเดียวแต่ยังให้คุณค่าในด้านต่าง เช่น

1. คุณค่าในเชิงวัฒนธรรม การฟ้อนชุดเซิ้งเซียงข้องเป็นการถ่ายทอดพิธีกรรมความเชื่อของชุมชนที่มีมาแต่โบราณ และยังแผ่อิทธิพลมาจนถึงปัจจุบันนี้

2. คุณค่าในเชิงสังคม สังคมอีสานถูกหล่อหลอมด้วยกรอบแห่งความเชื่อและพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งวงจรชีวิตล้วนแล้วแต่จะต้องมีพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจ

3. คุณค่าในเชิงอนุรักษ์ การถ่ายทอดพิธีกรรมมาเป็นการฟ้อนเพื่อเผยแพร่กระบวนการซึ่งมีมูลฐานมาจากความเชื่อนั้น เป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวิถีแห่งชุมชนได้เป็นอย่างดี ชุมชนอีสานเข้มแข็งและมีพลวัตมายืนยาวตราบหลายชั่วอายุคนก็เพราะพลังแห่งความเชื่อที่หล่อหลอมคนในชุมชนได้

4 คุณค่าในเชิงระบบนิเวศน์ พิธีเต้าเซียงข้องจะต้องประกอบพิธีกรรมที่ดอนปู่ตาหรือศาลเจ้าปู่ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้าน และที่ใดที่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็จะไม่มีผู้ใดเข้าไปตัดต้นไม้หรือเข้าไปบุกรุกทำลายป่าแต่จะช่วยกันดูแลให้ต้นไม้เจริญเติบโตงดงามให้ร่มเงาเป็นอย่างดี

5. คุณค่าในเชิงนาฏกรรม " เซิ้งเซียงข้อง " เป็นนาฏกรรมที่มีอัตลักษณ์แตกต่างกับการฟ้อนชุดอื่น ๆ นอกจากจะเป็นการถ่ายทอดขั้นตอนของพิธีกรรมที่เหมือนจริงแล้ว ยังเป็นการฟ้อนที่มีการเคลื่อนไหวทุกส่วนของร่างกายอย่างเป็นธรรมชาติและรวดเร็วให้สัมพันธ์กันได้อย่างลงตัว

อาจกล่าวได้ว่า การสร้างสรรค์งานนาฏยศิลป์พื้นบ้านที่มาจากพิธีกรรมเซียงข้องของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด มีแนวความคิดในการสร้างสรรค์มาจากคติความเชื่อเกี่ยวกับดวงวิญญาณของเซียงข้องโดยเชื่อว่าเป็นวิญญาณของเทพและความศรัทธาของชาวอีสาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างขวัญกำลังใจและการจัดระเบียบทางสังคมให้มีความเข้มแข็ง ทั้งยังเป็นการให้การบันเทิงในการผ่อนคลายความตึงเครียดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางสังคม และภัยที่เกิดจากธรรมชาติ อีกประการหนึ่งคือการอนุรักษ์พิธีกรรมความเชื่อที่กำลังจะสูญหายไปจากชุมชนอีสานในรูปแบบของการแสดงพื้นบ้าน

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิจัยเป็นผลงานทางวิชาการที่มีคุณค่าต่อการศึกษาด้านนาฏยศิลป์ทุกแขนง โดยเฉพาะนาฏยศิลป์พื้นบ้านที่มาจากพิธีกรรมของชาวอีสาน เนื่องจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องค่อนข้างน้อยทำให้การศึกษาวิจัยประสบปัญหาด้านข้อมูลและหลักฐานการอ้างอิง ดังนั้นจึงเป็นผลดีที่การวิจัยในครั้งนี้จะมีประโยชน์ต่องานด้านการวิชาการและการศึกษาวิจัยด้านนาฏยศิลป์พื้นบ้าน

2. การศึกษาวิจัยผู้วิจัยต้องใช้ระยะเวลา ความอดทนและความพยายามในการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลและแหล่งที่มาของข้อมูลด้วยความพยายามอย่างเต็มที่ ผู้วิจัยจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยด้านนาฏยศิลป์พื้นบ้านต่อไป